

2015-05-01

บันทึกจดหมายเหตุ : พระประยูรญาติผู้ค้าเงินยลสังข์

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/jamjuree>

Part of the [Social and Behavioral Sciences Commons](#)

Recommended Citation

(2015) "บันทึกจดหมายเหตุ : พระประยูรญาติผู้ค้าเงินยลสังข์," *Jamjuree Journal*: Vol. 17: Iss. 2, Article 2.

DOI: 10.58837/CHULA.JAMJUREE.17.2.1

Available at: <https://digital.car.chula.ac.th/jamjuree/vol17/iss2/2>

This Article is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Jamjuree Journal by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

บันทึกจดหมายเหตุ: รัชกาลที่ ๙

พระประยูรญาติ ผู้คำจอนบิดลี้ภัย

...ตั้งใจเป็นความแน่นนอนมั่นคง
เพื่อจะแผ่ความเมตตากรุณาต่อชนภายใน
คือน้องแฉะแม่เลี้ยงท้องปอ ตามโอกาสที่จะทำได้
ให้เห็นความจริงใจว่ามีได้มั่งร่ำรวยหมายขวัญ
ต่อผู้หนึ่งผู้ใด การอันใดที่เพี้ยนอรรถบทกระเทือน
มาเท่าแก่บิณฑิไล่มหาหรือน้อยย่อมล้นดล
ให้ปรากฏว่าได้ละทิ้งมิได้นักถึงเคย
คิดแต่จะมัวดูมิให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน
โดยควรที่จะสอเคราะห์ได้อย่างใดก็สอเคราะห์
มิที่ดูดีดั่งว่าอายุน้อยเพียงเท่านั้น
ยังได้ดูลูกน้องเด็ก ๆ ติดเป็นพรอนโตอยู่ทุกอัน...

พระราชหัตถเลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึง
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร
วันที่ ๘ กรกฎาคม ร.ศ.๑๑๒

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตขณะที่พระ
ราชโอรสและพระราชธิดาทั้งหลายยังทรงพระเยาว์ ทำให้พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงสืบทอดพระราชภาระในการรับผิดชอบดูแล
สมาชิกแห่งราชวงศ์จักรีในฐานะที่ทรงเป็นผู้นำของราชวงศ์ พระองค์ทรงมีพระ
ราชภาระรับผิดชอบดูแลพระประยูรญาติ โดยเฉพาะพระอนุชาและพระขนิษฐา
ร่วมพระราชบิดาจำนวนมาก ซึ่งล้วนแต่ทรงเยาว์พระชันษา พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปรียบเสมือนหัวหน้าครอบครัวที่ต้องดูแลเอาใจ
ใส่สมาชิกแห่งพระราชวงศ์ทุกพระองค์ พระองค์พระราชทานความรักความ
เมตตาแก่พระประยูรญาติ โดยทรงเมตตาอุปการะและให้ความสนธิสนม ทรง
สนับสนุนด้านการศึกษา พระราชทานโอกาสในการทำงานและพระราชทาน
ความดีความชอบแก่เจ้านายที่ทรงรับราชการและทำคุณประโยชน์แก่แผ่นดิน

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร

เจ้าจอมมารดาชุ่ม

การเมตตาอุปการะและให้ทัศนคติสนม

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระเมตตาดูแลและทรงอุปการะพระเจ้าลูกเธอ พระเจ้าลูกยาเธอ และเจ้าจอมมารดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งต้องเปลี่ยนสถานภาพเมื่อมีการผลัดแผ่นดิน และถูกลดผลประโยชน์ที่เคยได้รับพระราชทาน พระองค์จึงทรงขอให้รัฐบาลจ่ายเงินกลางปีแก่พระเจ้าน้องยาเธอ ปีละ ๒,๔๐๐ บาท ส่วนพระเจ้าพี่เธอและพระเจ้าน้องเธอได้รับปีละ ๑,๖๐๐ บาท นอกจากนี้ยังทรงมีพระบรมราชานุญาตให้ใช้คำเรียกเจ้าจอมมารดาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อดำรงเกียรติยศไว้ดังเดิม เช่น ให้เรียกว่า “เจ้าจอมมารดาชุ่ม” ตามเดิมแทนการเรียกว่า “ชุ่มเจ้าจอมมารดา” ตามธรรมเนียมการเรียกเจ้าจอมมารดาในรัชกาลก่อน และทำให้ผู้ถูกเรียกรู้สึกว่าตนถูกลดศักดิ์ศรี อนึ่งแม้เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงพระราชทานความรักและความสนิทสนมต่อพระอนุชาและพระชนนีฐานต่างพระมารดาอยู่เสมอ เช่น โปรดเกล้าฯ ให้พระอนุชารุ่นเด็กที่ยังไม่ได้ทรงโสกันต์ และประทับอยู่ภายในพระบรมมหาราชวัง ตามเสด็จขณะเสด็จพระราชดำเนินตรวจราชการภายนอกพระบรมมหาราชวังอยู่เนือง ๆ นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้เจ้านายชั้นเล็กทั้งพระองค์ชายและพระองค์หญิงเฝ้ารับเสด็จขณะออกท้องพระโรง ดัง

ที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเล่าไว้ในหนังสือความทรงจำว่า
“...เมื่อเสด็จกลับจากสิงคโปร์นั้น เจ้านายเด็ก ๆ พวกฉันทตามเสด็จอยู่เสมอ เวลาเสด็จประทับห้องรับแขก ถ้าไม่ถูกไล่ในเวลามีเข้าเฝ้าแทนก็ได้ นั่งเก้าอี้เล่นสนุกดี เวลาเสด็จทรงรถเที่ยวประพาสในตอนบ่ายก็อดอดขึ้นรถที่นั่งรองไปตามเสด็จ ถึงเวลาค่ำเมื่อเสวย ถ้าวันไหนคนนั่งโต๊ะขาดจำนวนก็โปรดฯ ให้มาเรียกเจ้านายเด็ก ๆ ไปนั่งเก้าอี้ที่ว่าง ก็ได้ “กินโต๊ะ” และได้กินไอศกรีมของชอบ ไอศกรีมเบนของวิเศษในเวลานั้น...”

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดูแลเอาพระทัยใส่พระอนุชาและพระชนนีฐานเสมอเกิน เช่น เมื่อเจ้านายเหล่านั้นทรงเจริญพระชนมายุก็โปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีโสกันต์ตามพระอิสริยยศ หรือพระเจ้าน้องยาเธอเมื่อถึงกำหนดทรงผนวชเป็นสามเณรและภิกษุ ก็มักเสด็จพาไปส่งถึงวัดด้วยพระองค์เอง หากติดพระราชกิจก็โปรดเกล้าฯ ให้เจ้านายพระองค์อื่นเสด็จแทนพระองค์ รวมทั้งเสด็จไปเยี่ยมที่วัดตามโอกาสที่เหมาะสมอยู่เนือง ๆ

ในช่วงต้นรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอและเจ้านายพระองค์อื่น ๆ ตามเสด็จในขณะเสด็จพระราชดำเนินภายในพระราชอาณาเขตและการเสด็จประพาสสิงคโปร์ ฯลฯ ดังพระราชดำรัสในงานเลี้ยงที่วังของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นอดิศรอุดมเดช ใน พ.ศ. ๒๔๑๙ ว่า “...อนึ่ง เมื่อครั้งฉันไปเมืองสิงคโปร์ เมืองเบดาเวีย สุขก็ไปด้วยกับท่านเล็ก อีกองค์หนึ่ง ในเวลาทางกันดารก็ได้มีแต่พี่น้อง ๒ คนนี้ไปด้วย มาถึงคราวหลังเมื่อไปเมืองกาละกตา สุขก็ไปด้วยกับเจ้านายทั้งปวงอีกคราวหนึ่ง...” ความใกล้ชิดสนิทสนมทำให้พระประยูรญาติเหล่านั้นถวายตัวรับราชการด้วยความจงรักภักดี และมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศให้เจริญรุ่งเรืองสืบมา

ในการอุปการะพระประยูร
ญาติที่ทรงเจริญพระชันษา พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานที่ดินและวังให้แก่สมเด็จพระ
เจ้าน้องยาเธอและพระเจ้าน้องยา
เธออย่างเป็นทางการเป็นหลักฐานเพื่อให้ทรง
ดำรงวงศ์ตระกูลของแต่ละพระองค์ได้
ส่วนเจ้านายฝ่ายหญิงซึ่งส่วนใหญ่พำนัก
อยู่ในพระบรมมหาราชวังนั้น ต่างได้
รับพระราชทานเบี้ยหวัดและเงินปี
โดยถ้วนหน้า ทั้งนี้ตอนต้นและกลาง
รัชกาลโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมมโ
ยิกาเธอ กรมสมเด็จพระสุรรัตนราช
ประยูร ทรงควบคุมดูแลพระราชฐาน
และเจ้านายผู้คนฝ่ายใน หลังจากนั้น
จึงทรงมอบให้พระเจ้าน้องนางเธอ
พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล กรมหลวง
รัตนกิริฎากุลินีหรือเสด็จอริยดีฝ่ายใน
ทรงควบคุมดูแลบรรดาเจ้านายฝ่ายใน
และข้าราชการบริพารในราชสำนัก

ด้านการศึกษา

เมื่อเสด็จกลับจากการประพาส
สิงคโปร์ใน พ.ศ.๒๔๑๔ พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระ
ราชดำริให้เจ้านายได้ทรงศึกษาภาษา
อังกฤษ จึงโปรดเกล้าฯ ให้เลือกเจ้า
นายชั้นหม่อมเจ้าจำนวน ๑๔ องค์ ไป
ศึกษาภาษาอังกฤษที่โรงเรียนแรฟเฟิล
ณ สิงคโปร์ และในปีถัดมาเมื่อเสด็จ
กลับจากอินเดีย ได้โปรดเกล้าฯ ให้
ตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับสอนภาษา
อังกฤษหรือโรงเรียนพระตำหนักสวน
กุหลาบในเวลาต่อมา โดยจ้างครูชาว
อังกฤษชื่อ ฟรานซิส ยอร์ช แพตเตอร์
สัน (Francis George Patterson)
มาสอน เจ้านายทั้งหลาย ทั้งสมเด็จพระ
เจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอ
และนักเรียนทหารมหาดเล็ก ศึกษา
ภาษาอังกฤษเพื่อพัฒนาความรู้ ส่วน
นักเรียนที่ส่งไปศึกษาต่อ ณ สิงคโปร์
คือ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ หม่อมเจ้า
เจ๊ก นพวงศ์ และพระยาชัยสุรินทร์
(ม.ร.ว.เทวหนึ่ง ศิริวงศ์) โปรดเกล้าฯ
ให้ส่งไปศึกษาต่อ ณ ประเทศอังกฤษ
และนับเป็นนักเรียนหลวงรุ่นแรกที่ทรง
ส่งไปศึกษาต่อ ณ ทวีปยุโรป

เจ้าจอมมารดาวรมย์ กรมพระยาดำรงฯ

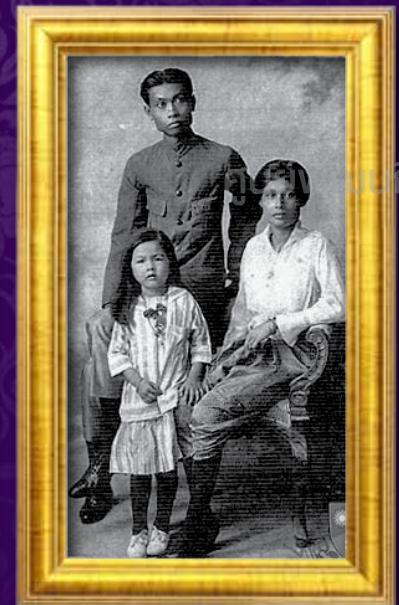
กรมพระยาสุนทรรัตนราชประยูร

พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล

หม่อมเจ้าปฤษฎางค์

พระยาชัยสุรินทร์(ดล) คุณหญิงกุ่ม คุณพระการ(ธิดา)

การพระราชทานโอกาสในการทำงาน และความดีความชอบ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอุปถัมภ์ค้ำจุนพระประยูรญาติให้เจริญรุ่งเรืองตามความสามารถของแต่ละพระองค์ ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาพระราชทานแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ความว่า

...ผู้ซึ่งเป็นญาติพี่น้อง มิได้ยกย่องให้เกียรติศักดิ์เกินกว่าวาสนาความดีของตัวผู้นั้น ถ้าผู้นั้นทำผิดต้องปล่อยให้ได้ความผิด ผู้นั้นทำความดีก็ได้รับความดี เท่ากับคนทั้งปวง มิแปลกอยู่แต่เพียงมารู้อยู่ในใจด้วยกันแต่เพียงว่าปรารถนาจะให้ไปในทางดี เพื่อจะได้ยกย่องขึ้น...

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงเล่าถึงพระมหากษัตริย์คุณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงชุบเลี้ยงพระเจ้าน้องยาเธอทั้งหลาย ดังปรากฏในหนังสือของนิรุฒิ สุทธิสงคราม เรื่อง “สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)” ว่า

...เราได้เห็นความเปลี่ยนแปลงแห่งความเปนไปของพวกเราเป็นครั้งแรก คนผู้เคยนับถือและฝากตัวก็จืดจางไป คนที่เราไม่เคยเกรงก็ต้องเกรง ส่วนลากก็น่าจะเป็นตามกัน แต่เรายังเด็ก ไม่ได้รู้ไปถึง...ซึ่งเป็นคราวที่พวกเจ้านายตกต่ำนี้กระไร แต่พวกเราซึ่งเล็กนักก็รู้สึกสีกซึ่งก็มากน้อย แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระเจริญกว่าคงจะทรงรู้สึกฝังในพระราชหฤทัยเป็นหนักหนา จึงทรงทำนุบำรุงพวกเรามาตั้งแต่ยังเยาว์ให้ได้รับการศึกษาและฝึกหัดในทางที่สมควรแก่สมัย และทรงชุบเลี้ยงเมื่อเติบโตขึ้นให้มีช่องได้รับราชการหน้าที่ใหญ่ขึ้นโดยลำดับ จนได้เป็นเสนาบดีเจ้ากระทรวงทั้งหลายพระองค์ มีพระเดชพระคุณแก่พวกเราเป็นล้นพ้น อาศัยเหตุสองประการคือพวกเราทำคนให้เป็นดุจภาษาขณะที่ควรลองรับราชการ และพระมหากษัตริย์แห่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงชุบเลี้ยง พวกเราจึงกลับมีผู้นับถือยำเกรงขึ้นอีก...

ในต้นรัชกาล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้มีโอกาสดัดเลือกและแต่งตั้งขุนนางด้วยพระองค์เอง แต่หลังจากสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ถึงแก่พิราลัยใน พ.ศ. ๒๔๒๕ และขุนนางอาวุโสที่มีบทบาทสำคัญในการบริหารราชการแผ่นดินในต้นแผ่นดินได้ถึงแก่อนิจกรรมไปส่วนใหญ่แล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงแต่งตั้งให้พระประยูรญาติได้มีโอกาสรับราชการบริหารบ้านเมืองในด้านต่าง ๆ พระประยูรญาติเหล่านี้มีส่วนช่วยพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่น ประกอบกับพระเจ้าน้องยาเธอส่วนใหญ่เริ่มเจริญพระชันษาและเรียนรู้การบริหารราชการแผ่นดิน จึงเป็นกำลังสำคัญในการบริหารราชการในช่วงกลางและปลายรัชกาล นับว่าพระประยูรญาติเหล่านั้นทรงเป็นผู้ช่วยค้ำจุนพระราชบัลลังก์ด้วย

เจ้านายที่ช่วยบริหารบ้านเมืองในต้นรัชกาลส่วนใหญ่ ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอรุ่นแรก ๆ และพระประยูรญาติอื่น ๆ เจ้านายทั้งหลายต่างรับราชการด้วยความจงรักภักดี พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานความดีความชอบของเจ้านายเหล่านั้น โดยพระราชทานตำแหน่งและทรงสถาปนาพระอิสริยยศ เช่น สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์ฯ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งทรงเป็นพระปิตุลาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในต้นรัชกาลทรงเป็นผู้สำเร็จราชการในพระราชสำนักและการพระคลังทั้งปวง และต่อมายังทรงเป็นผู้สำเร็จราชการกรมมหาดไทย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสรรเสริญความดีของพระองค์ท่านในวโรกาสที่สมเด็จพระเจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระบำราบปรปักษ์ฯ กราบบังคมทูลเชิญให้เสด็จไปอวยพรในวันประสูติเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๙ ว่า

สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์

กรมพระยาบำราบปรปักษ์

...แต่จะต้องกล่าวสรรเสริญความดีในพระองค์ท่าน ซึ่งได้รับราชการที่วามแล้วในปีก่อน ๆ คือได้บังคับในกรมวังต่าง ๆ แลเปนอธิบดีในกรมพระคลังมหาสมบัติแลอื่น ๆ นั้นเรียบร้อยดี พระองค์ท่านเห็นแก่แผ่นดินแลมีความรักข้าพเจ้าโดยสุจริตก็ในคราวนี้ เมื่อเจ้าพระยาภูธราภัยที่สมุหนายกได้ยกทัพขึ้นไปปราบพวกจีนฮ่อ ราชการฝ่ายกรมมหาดไทยข้างนี้ท่านก็ได้ทรงเปนพระธุระ จัดการโดยเต็มพระสติปัญญาแลความรู้ แลการอื่น ๆ อีกซึ่งเปนการแผ่นดินนี้ ท่านก็ได้ทรงคิดอ่านจัดการนั้นโดยเต็ม

พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนครสวรรค์วรพินิต

กรมหลวงอดิศรอุดมเดช

กรมหมื่นภูวเรศธำรงศักดิ์

กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม

กรมหลวงพรหมวรานุรักษ์

กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร

พระสติปัญญาแลความรู้ของพระองค์ท่าน แลควรจะนับได้ว่าหนึ่งในราชกรณ แลสติปัญญาแลความรู้ของพระองค์ท่านยิ่งกว่าพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวงในเวลานี้...

ส่วนพระเจ้าน้องยาเธอที่ทรงรับราชการด้วยพระจริยอุตสาหะ และได้รับพระราชทานความดีความชอบในรัชกาลนี้ ได้แก่

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงนเรศวรฤทธิ์ (เลื่อนเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ ในรัชกาลที่ ๖) ทรงดำรงตำแหน่งราชทูตประจำกรุงลอนดอน และสหรัฐอเมริกา

เสนาบดีกระทรวงนครบาลและกระทรวงโยธาธิการ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงเป็นอธิบดีศาลรับสั่งชำระความฎีกา ข้าหลวงต่างประเทศประจำมณฑลอีสานและเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช ทรงเป็นนายพลตรีราชองครักษ์ตำแหน่งปลัดทัพบก

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นภูวเรศธำรงศักดิ์ ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงนครบาล

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ทรงเป็นนายพลตรีบังคับการกรมทหารรักษาพระราชวังแม่ทัพปราบฮ่อทางแถบมณฑลอูตร ข้าหลวงต่างประเทศสำเร็จราชการมณฑลอูตร เสนาบดีกระทรวงวัง กระทรวงกลาโหม และผู้บัญชาการทหารเรือ

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพรหมวรานุรักษ์ ทรงเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร ทรงกำกับช่างทองหลวง

เจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงศ์

กรมหมื่นทิวาวงศ์ประวัติ

กรมหมื่นสรีธสังกาศ

กรมหมื่นสรรพลาตศุภกิจ

กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์

กรมหลวงเทเวศร์ไพบาร

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงศ์ ทรงบัญชาการกรมพระคลังมหาสมบัติ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นทิวาวงศ์ประวัติ ทรงกำกับกรมช่างมุก พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรีธสังกาศ ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลังอธิบดีศาลฎีกาและราชเลขาธิการฝ่ายกฎหมาย

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรรพลาตศุภกิจ (เลื่อนเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพลาตศุภกิจ ในรัชกาลที่ ๖) ทรงเป็นนายพันเอกราชของศรีลังกา และทรงบังคับการ

กรมช่างมหาดเล็ก

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสรรพสิทธิประสงค์ (เลื่อนเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ในรัชกาลที่ ๖) ทรงเป็นนายพลตรีราชองครักษ์ ข้าหลวงต่างพระองค์สำเร็จราชการมณฑลอีสาน และเสนาบดีกระทรวงวัง

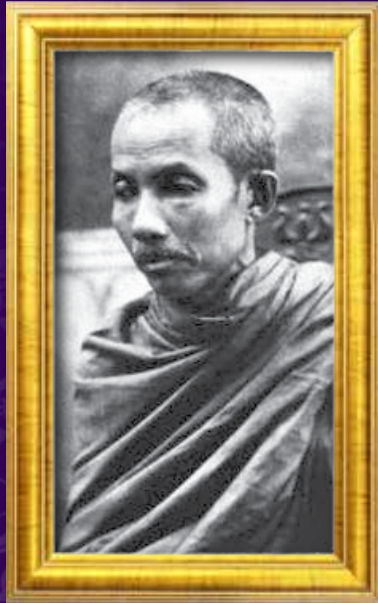
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทเวศร์ไพบาร (เลื่อนเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ในรัชกาลที่ ๖) ทรงเป็นราชเลขาธิการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ และราชทูตพิเศษเสด็จไปยุโรป)

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช (เลื่อนเป็นจอมพลสมเด็จพระราชปิตุลา บรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้าภาณุรังสีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ในรัชกาลที่ ๗) ทรงเป็นนายพลเอกราชองครักษ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมและกระทรวงกลาโหม ได้เป็นราชทูตพิเศษเสด็จประเทศญี่ปุ่นและยุโรป

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงวชิรญาณวรโธส (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโธส) ทรงสมณศักดิ์เป็นพระราชอาณัติเจ้าคณะรอง ต่อมาเลื่อนสมณศักดิ์เสมอสมเด็จพระ

เจ้าฟ้ากรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช

กรมหลวงวชิรญาณวรโส

กรมขุนสมมตอมรพันธุ์

กรมหมื่นวิจิตรวรณปรีชา

กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์

กรมหลวงดำรงราชานุภาพ

พระราชกณะเจ้าคณะใหญ่ธรรมยุติก
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุน
สมมตอมรพันธุ์ (เลื่อนเป็นพระเจ้าบรม
วงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ใน
รัชกาลที่ ๖) ทรงเป็นเสนาบดีตำแหน่ง
ราชเลขาการ และเป็นอธิบดีกรม
พระคลังข้างที่

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
วิจิตรวรณปรีชา ทรงเป็นอธิบดีกรม
พยาบาล

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
นราธิปประพันธ์พงศ์ (เลื่อนเป็นพระเจ้า
บรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์
พงศ์ ในรัชกาลที่ ๖) ทรงเป็นรอง

เสนาบดีกรมพระคลังมหาสมบัติ
พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวง
ดำรงราชานุภาพ (เลื่อนเป็นสมเด็จพระ
เจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง
ราชานุภาพ ในรัชกาลที่ ๖) ทรงเป็น
อธิบดีกรมศึกษาธิการ ราชทูตพิเศษ
เสด็จไปยุโรป และเสนาบดีกระทรวง
มหาดไทย

พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้า
ศรีเสาวภาคย์ ทรงเป็นราชเลขาการ
อธิบดีกรมอักษรพิมพการ และอธิบดี
กรมพยาบาล แต่ได้สิ้นพระชนม์ก่อน
ทรงได้รับการสถาปนาขึ้นทรงกรม

พระองค์เจ้าศรีเสาวภาคย์

กรมขุนพิทยลาภพฤธศา

เจ้าฟ้ากรมหลวงนครานุวัตติวงศ์

กรมหมื่นมรุพงศ์สิริพัฒน์

กรมหมื่นสวัสดิวัตน์วิศิษฐ์

กรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย

สมเด็จพระเจ้าฟ้าจันทรมณฑล

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนพิทยลาภพฤธศา ทรงเป็นนายพันเอกกราชองครักษ์ ที่ปรึกษาประจำสถานทูตในประเทศอังกฤษและอเมริกา ข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลพายัพ เสนาบดีกระทรวงมรุธาธร กระทรวงโยธาธิการ และกระทรวงวัง

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครานุวัตติวงศ์ (เลื่อนเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ในรัชกาลที่ ๖) ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ กระทรวงพระคลัง กระทรวงกลาโหม และกระทรวงวัง

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นมรุพงศ์สิริพัฒน์ (เลื่อนเป็นพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงศ์สิริพัฒน์ ในรัชกาลที่ ๖) ทรงเป็นนายพลตรีราของครักษ์ อัครราชทูตประจำกรุงปารีส สมุเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า และมณฑลปราจีนบุรี

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสวัสดิวัตน์วิศิษฐ์ (เลื่อนเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฐ์ ในรัชกาลที่ ๗) ทรงเป็นนายพลตรี เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม และราชทูตพิเศษเสด็จยุโรป

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น

มหิศรราชหฤทัย ทรงเป็นนายพันเอกกราชองครักษ์ เสนาบดีกระทรวงวัง และกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ

พระเจ้าน้องยาเธอที่ทรงช่วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวบริหารบ้านเมือง ส่วนใหญ่จะได้รับพระราชทานพระอิสริยยศเพื่อเชิดชูพระเกียรติตามความดีความชอบ ทำให้พระประยูรญาติต่างสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ดังที่กรมหลวงพิชิตปรีชากรทรงมีพระดำรัสถวายต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินไปยังวังของกรมหลวงพิชิตปรีชากรว่า

“...ข้าพระพุทธเจ้ามีความยินดีเป็นอย่างยิ่งมาก ด้วยการที่ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ อุปถัมภ์บำรุงชุบเลี้ยงพระบรมวงศานุวงศ์ทั่วไปโดยยุติธรรมมิได้ทรงรังเกียจกินแหนง...”

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระเจ้าน้องนางเธอที่สิ้นพระชนม์ไปแล้วขึ้นทรงกรม เป็นการแสดงถึงพระราชสนธิเสนาหาและความอาลัยรักที่มีต่อพระชนิษฐาทั้ง ๒ องค์ คือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าจันทรมณฑล (พระชนิษฐาร่วมพระชนนี) เป็นกรมหลวงวิสุทธิกษัตริย์ และ เจ้าฟ้ากรมวิมลราช (พระธิดาในพระองค์เจ้าพรหมราช) เป็นกรมขุนขัตติยกุลยา

บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการฝ่ายในทั้งปวงต่างก็สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเช่นกัน ดังคำกราบบังคมทูลถวายชัยมงคลของหม่อมเจ้าพรหมราชเจ้าจอมมารดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในวโรกาสที่เจ้าคุณท้าวนางและเจ้าจอมมารดาได้ร่วมกันจัดงานสมโภชที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากยุโรปครั้งที่ ๑ ความว่า

ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีความระลึกถึงพระเดชพระคุณอยู่เสมอมิได้ขาด จำเดิมตั้งแต่ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติมาจนกาลทุกวันนี้ได้ทรงพระกรุณาชุบเกล้าฯ พวกข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายให้มีศรัทธาพิสมัยยิ่งกว่าเจ้าจอมมารดาในรัชกาลก่อน ๆ ย่อมเป็นมาแลทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงบุตรของข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายตามคุณานุรูปให้ได้มีวิทยาแต่เยาว์มาจนเติบโตใหญ่ก็ได้ทรงพระกรุณาให้มียศศักดิ์ศฤงคารบริวาร แลเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยในตำแหน่งราชการแผ่นดิน กระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ยิ่งกว่าที่ได้เคยมีมาในกาลปางก่อนแล้วแลข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้มีตำแหน่งข้าราชการต่าง ๆ ตามความดีความชอบแลกำลังที่สามารถแลได้รับพระราชทานเบี้ยหวัดเงินปีสมควรแก่ตำแหน่งโดยลำดับ...

หม่อมเจ้าพรหมราช

กรมหมื่นมรุพงศ์ศิริพัฒน์

อนึ่งสมเด็จพระเจ้าวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว.ชื่น นพวงศ์) เมื่อครั้งยังเป็นทีพระสุคนธ์มณเฑียร ได้แสดงบุรพทิศานมัสธรรมถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในงานพระราชพิธีอภิเษกสมโภช พ.ศ. ๒๔๔๖ โดยได้กล่าวถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อพระประยูรญาติว่า ทรงดูแลห่วงใยและทรงอุดหนุนทุกพระองค์ให้เจริญรุ่งเรืองทุกวิถีทาง ทรงเป็นที่พึ่งของพระประยูรญาติดังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ “...ได้ตรัสพยากรณ์ไว้เนื่อง ๆ ว่า...ได้ทรงพระอารีแก่พระราชวงศ์ของพระองค์คงจะไม่ทรงเบียดเบียนให้ได้ความลำบากระล่ำระสาย คงทรงพระเมตตาปราณีเป็นที่พึ่งร่มเย็นยั่งยืนเสมอไปในภายหน้า...” “พระมหากรุณาธิคุณดังกล่าวนี้” ...ไม่ปรากฏในพระราชพงศาวดารของประเทศว่าได้เคยมีสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินที่ทรงพระเมตตาอารีแก่พระราชวงศ์เช่นนี้...”

พระเมตตาปราณีที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีต่อพระประยูรญาติ เป็นพื้นฐานของการสร้างความสมัคสมานสามัคคีในหมู่พระบรมวงศานุวงศ์ ทำให้บ้านเมืองมีเสถียรภาพ ดังพระราชหัตถเลขา ลงวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ร.ศ. ๑๑๙ ซึ่ง

พระราชทานแก่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ว่า

...ตั้งแต่เกิดมาเป็นกรุงศรีอยุธยา ยังไม่มีเวลาใดเวลาหนึ่งซึ่งเจ้าแผ่นดินกับเจ้านายเป็นไมตรีกันดีขึ้นไปกว่านี้ ที่จะกลับกลายเป็นอย่างอื่นไปได้ง่าย ๆ นั้น ก็จะมีอย่างเดียวแต่เป็นเวลาที่ดีชาติเมืองไทยจะสูญ...

กล่าวได้ว่า ความมั่นคงแห่งพระราชบัลลังก์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวส่วนหนึ่งมาจากความสมัคสมานของพระบรมวงศานุวงศ์ที่ทรงได้รับความรัก ความเมตตา และความยุติธรรมจากองค์พระประมุขแห่งจักรีวงศ์ พระประยูรญาติทั้งหลายจึงทรงทุ่มเทพระกำลังและพระสติปัญญารับใช้แผ่นดินด้วยความวิริยะอุตสาหะและเต็มพระทัยส่งผลให้บ้านเมืองมีความมั่นคง เจริญก้าวหน้าเป็นปึกแผ่น นับว่าพระประยูรญาติเหล่านั้นทรงมีบทบาทสำคัญช่วยค้ำจุนแผ่นดินและราชบัลลังก์ ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงสั่งสอนสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศว่า

...ให้โอบอ้อมอารีต่อญาติแลมิตรอันสนิท มีน้องпенต้น เอาไว้เป็นกำลังให้จงได้”